

ISSN 2072-8468

ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

<http://elibrary.miu.by/journals!/item.iot.html>

Пілецкі, В.А. Уводзіны да пытання: «Выхаваўча-адукацыйны працэс эпохі родавага ладу на тэрыторыі Беларусі» / В.А.Пілецкі // *Инновационные образовательные технологии.* – 2014. – № 2 (38). – С. 65–71.

УДК 94 (476)

УВОДЗІНЫ ДА ПЫТАННЯ: «ВЫХАВАЎЧА-АДУКАЦЫЙНЫ ПРАЦЭС ЭПОХІ РОДАВАГА ЛАДУ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ»*

Пілецкі В.А.^a

Анотацыя

Прааналізаваны пытанні неабходнасці і асноўных параметраў выкананага даследавання навуковай праблемы «Формы і механізмы падрыхтоўкі дзяцей у эпоху родавага ладу (40 тыс. г. да н.э. – V ст. н.э.)». Вызначаны: актуальнасць, задачы і найбольш агульныя высновы да якіх прыйшоў аўтар у рамках аднаго з этапаў даследавання кафедральнай тэмы навукова-даследчай працы па праблеме «Гістарычны генезіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу на беларускіх землях у дахрысціянскі перыяд».

Ключавыя словы: пасвячальная абраднасць, табу, ранняя родавага лад, рытуалы, мужчынскія дамы, выхаваўча-адукацыйны працэс, ініцыяцыі, мужчынскія (тайныя) саюзы.

Вэб: <http://elibrary.miu.by/journals!/item.iot/issue.38/article.11.html>

Паступіла ў рэдакцыю: 23.01.2014.

INTRODUCTION TO THE QUESTION: “UPBRINGING AND EDUCATION PROCESS IN THE TRIBAL SYSTEM PERIOD ON THE TERRITORY OF BELARUS”*

Piletsky V.A.^a

Abstract

The article deals with the questions of necessity and main features of the completed research into scientific problem "Forms and mechanisms of children's training in the tribal system period (40000 B.C. – V century A.D.)". The author outlines the topicality, problems and general results received at one of the research stages of department scientific study "Historical genesis of upbringing and education process on the territory of Belarus in the pre-Christian period".

Keywords: devotion rites, taboos, early tribal system, rituals, men's houses, upbringing and education process, initiation, male (secret) alliances.

Web: <http://elibrary.miu.by/journals!/item.iot/issue.38/article.11.html>

Received: 23.01.2014.

* Артыкул склалі матэрыялы, атрыманія ў выніку выканання НДР «Гістарычны генезіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу на беларускіх землях у дахрысціянскі перыяд», ДР 20113684.

The article contains materials of R&D "Historical genesis of upbringing and educational process on the Belarusian lands in the pre-Christian period", SR 20113684.

^a *Пілецкі Віктар Аляксандравіч*, доктар гістарычных навук, загадчык кафедры гісторыі і тэорыі права Мінскага ўніверсітэта кіравання *Piletsky Viktor Alexandrovich*, Grand PhD in Historical sciences, Head of the Department of History and Theory of Law, Minsk University of Management.
ekonhistbel@mail.ru

Станаўленне кожнага пакалення грамадзян у гісторыі насельніцтва любой краіны — гэта новая стадыя ў яе прагрэсіўнай эвалюцыі. Грамадства заўсёды імкнецца да стварэння належных умоў засваення дзецьмі як мага ў больш поўнай ступені духоўных, эканамічных, культурных дасягненняў, накопленых жыхарамі краіны на момант іх перадачы нашчадкам. Удасканаленне сістэмы перадачы вопыту — гэта праца на будучыню. Выхаванне і адукацыя, такім чынам, гэта адзін з найважнейшых кірункаў дзейнасці грамадства, які рэалізуе перспектывуна-ўзнаўленчыя і сацыяльна-захаваўчыя функцыі соцыуму.

Сказанае вышэй пра выключную важнасць пытанняў перадачы сацыяльнага вопыту і абумовіла ў першую чаргу актуальнасць праведзенага даследавання. Яно дапаўняецца амаль поўнай нераспрацаванасцю праблемы, а таксама асаблівай важнасцю для беларускага народа на сучаснай стадыі яго дзяржаўнага самавызначэння (ва ўмовах наяўнасці беларускай дзяржавы), навучыцца звяртаць увагу на каштоўнасці менавіта сваёй уласнай гісторыі, накопленыя прашчкурамі ў межах гістарычна акрэсленага тэрытарыяльнага абшару.

Спецыфіка выхаваўча-адукацыйнага працэсу і яго гістарычнай рэтраспектывы ў тым, што на кожнай са стадыі сацыяльна-эканамічнай эвалюцыі і культурнага самавыяўлення насельніцтва любой тэрыторыі былі свае формы, механізмы і метады перадачы грамадска значнага вопыту новым пакаленням. Зараджэнне выхаваўча-адукацыйнай справы на землях Беларусі адбылося падчас засялення яе тэрыторыі першымі людзьмі. З самай ранняй стадыі, ад выдзялення папуляцыі *homo sapiens* з жывёльнага асяроддзя пачаўся выхаваўча-адукацыйны працэс у гісторыі чалавецтва. У гісторыка-педагагічнай літаратуры пераход ад жывёльнага да чалавечага выхавання атрымаў назву «сацыялізацыя выхавання» [1, с. 7], Сучасная навука выкарыстоўвае той жа тэрмін і ў больш шырокім сэнсе [2]. З сацыялізацыі пачынаецца і гэнэзіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу ў сэнсе «зараджэння, развіцця і станаўлення» да дасягнення цэласнай з’явы, адказнай за перадачу вопыту [3].

Перыяд першабытнасці ў гісторыі чалавецтва, калі існавала родавая структура самаарганізацыі грамадства, быў па-сутнасці гістарычна-першасным этапам у станаўленні чалавечай (грамадска асэнсаванай) формы выхавання і адукацыі дзяцей. Як адбывалася гэта ў родавым перыядзе развіцця першабытнага грамадства? Якімі былі формы выхавання і адукацыі дзяцей? Што гэта за вопыт (актуальны для той эпохі), які

засвойвалі дзеці? Адказы на гэтыя і іншыя пытанні паслужылі асноўным зместам дадзенага этапу кафедральнай тэмы навукова-даследчай працы (далей — НДП) пад агульнай назвай «Гістарычны гэнэзіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу на беларускіх землях у дахрысціянскі перыяд».

Сучасны этап НДП: «Формы і механізмы падрыхтоўкі дзяцей у эпоху родавага ладу (40 тыс. г. да н.э. — V ст. н.э.)» прысвечаны высвятленню аднаго з самых значных перыядаў у станаўленні (гэнэзісе) выхаваўча-адукацыйнага працэсу, за які ўпершыню ў гісторыі чалавецтва адбылося канчатковае станаўленне разумова-чалавечай формы перадачы грамадска значнага вопыту.

Названая навуковая праблема яшчэ не выступала ў якасці асобнага прадмета даследавання. Ёй не прысвечана навуковых прац у айчыннай ці замежнай гісторыяграфіі. Разам з тым на сённяшні дзень развіцця гістарычнай і гісторыка-педагагічнай навукі ўжо даволі відавочна, што перадача вопыту як адзін з механізмаў рэалізацыі грамадскага прагрэсу меў выключна важнае значэнне для гістарычнай эвалюцыі чалавецтва. Родавы лад у гісторыі не з’яўляецца нейкім больш адсталым ці прымітыўным перыядам за іншыя. Навуковы погляд на гісторыю грамадства цалкам (першабытнасць, антычнасць, сярэднявечча, новы, навейшы час і г.д.) патрабуе высвятлення канкрэтных дасягненняў чалавецтва ў розных галінах жыцця дзейнасці соцыуму на працягу гісторыі грамадскай эвалюцыі, тым больш калі гэта тычыцца такой важнай сферы, як выхаванне і адукацыя.

Да сённяшніх дзён напісана велізарная колькасць літаратуры па педагогіцы, але, нажал, вельмі мала даследаванняў прысвечана гісторыі выхаваўча-адукацыйнага працэсу [4, с. 357—365]. Асабліва гэта тычыцца гісторыі Беларусі. Тут увогуле ніхто ніколі не задаваўся пытаннем, у чым спецыфіка гісторыі беларускіх зямель з пункту гледжання эвалюцыі справы перадачы вопыту ў першабытнасці. Даследаванне старажытнага этапу эвалюцыі насельніцтва краіны ў гістарычнай навуцы традыцыйна лічылася сферай дзейнасці археолагаў. Яны здабылі значны археалагічны матэрыял. Але ён, нажал, не апрацаваны належным чынам не толькі з пункту гледжання даследавання трансгістарычнай трансляцыі вопыту, але ўвогуле грамадскай нематэрыяльнай гісторыі, тых сфер жыцця першабытнага чалавецтва, якія не маюць непасрэднай сувязі з матэрыяльнымі артэфактамі грамадскай эвалюцыі. Кажучы прасцей, тых сфер, якія нельга вывучыць выключна (ці максімальна) на археалагічных ма-

тэрыялах. Адною з іх і з'яўляецца паходжанне і станаўленне (гэнезісу) выхаваўча-адукацыйнага працэсу.

Калі казаць пра актуальнасць навуковай праблемы «Формы і механізмы падрыхтоўкі дзяцей у эпоху родавага ладу (40 тыс. г. да н.э. — V ст. н.э.)», то яна абумоўлена неабходнасцю высвятлення самага гістарычна ранняга перыяду ў станаўленні механізма забеспячэння сацыяльнага прагрэсу, які грунтуецца на аснове перадачы грамадскага вопыту з пакалення ў пакаленне, у рэгіёне рассялення беларускага этнасу. Даследаванне кафедральнай тэмы НДП цалкам, з улікам усіх сваіх этапаў дазваляе прасачыць гісторыю беларускага народа у дачыненні да выхаваўча-адукацыйнай сферы яго жыццядзейнасці ад самых старажытных часоў. Ад з'яўлення першага чалавека на тэрыторыі нашай рэспублікі і да поўнага станаўлення выхаваўча-адукацыйнага працэсу ў якасці асобнай сацыяльнай з'явы. Задачай дадзенага этапу працы, прывечанага родаваму ладу, з'яўляецца высвятленне рознабаковай спецыфікі выхаваўча-адукацыйнага працэсу ў названы перыяд.

Гаворку пра непасрэдныя сучасныя навуковыя напрацоўкі ў вывучэнні таго сегмента гэнезісу выхаваўча-адукацыйнага працэсу, які прыпадае на родавы лад, нельга не пачаць з таго, што дадзены перыяд гісторыі чалавецтва распадаецца фактычна на тры часткі: перыяд ранняродавай абшчыны, перыяд развітага родавага грамадства і перыяд разлажэння першабытнага ладу падчас якога, асабліва на ранніх стадыях, яшчэ ў значнай ступені панавалі родавыя адносіны. Для спрашчэння рэканструкцыі сегмента гэнезісу, які прыпадае на родавы лад, можна сфармуляваць шэраг пытанняў, адказ на якія дасць магчымасць даволі выразна ўявіць сабе важнейшыя абрысы таго ўзроўню, на якім знаходзілася ў той час выхаваўча-адукацыйная справа. Інакш: якімі спосабамі перадаваўся падростаючым пакаленням той вопыт, што быў накоплены грамадствам да часу іх прыходу ў дарослае жыццё.

Сярод такіх пытанняў могуць быць наступныя: Якім было месца дзяцей у жыцці першабытнага грамадства? Што ўяўлялі сабой накірункі таго вопыту, які патрэбен быў для перадачы новым пакаленням? У чым была спецыфіка менавіта раннесярэднявечнай формы перадачы (трансляцыі) грамадскага вопыту? Што было адпраўнай кропкай, з якой адбылося станаўленне ініцыяцый як найбольш гістарычна ранняй формы экзаменавання падлеткаў пры ўступленні ў дарослае жыццё? Якую ролю ў станаўленні гэнезісу ініцыяцый, а значыць

і ў працэсе станаўлення ўсяго выхаваўча-адукацыйнага працэсу эпохі родавага ладу адыгралі мужчынскія тайныя саюзы?, а таксама з чаго адбывалася станаўленне мужчынскіх саюзаў?

Адказы на сфармуляваныя пытанні могуць быць наступныя. Калі гаварыць пра месца дзяцей як адной з частак чалавечага сацыуму на стадыі першабытнасці, то можна зазначыць што грамадства перыяду родавага ладу ўжо разумела (асабліва падчас развітага родавага грамадства), што дзеці — гэта пераходная сацыяльная субстанцыя, якая знаходзіцца на стадыі фарміравання. Яны толькі часова валодаюць меншымі здольнасцямі за дарослых, а значыць толькі часова могуць браць на сябе частку функцый у забеспячэнні працэсу грамадскага існавання. Яны знаходзяцца ў развіцці, і іх асноўныя дасягненні яшчэ наперадзе. Разуменне дарослымі месца дзіцячага насельніцтва як адпаведнай часткі абшчыны за перыяд родавага ладу не было статычным.

На ранніх стадыях родавага грамадства жыццё дзяцей падзялялася на некалькі перыядаў: *малалецтва* (да дасягнення дзецьмі ўразумення палавых адрозненняў паміж жанчынамі і мужчынамі) — характэрнае знаходжаннем дзяцей у асяроддзі жаночай часткі першабытнай абшчыны і ў месцах яе пражывання (у жаночых жытлах, або ў «палавінах» жытлаў, дзе знаходзілася жаночая частка насельніцтва першабытнай абшчыны). Перавод (выгнанне) хлопчыкаў з жаночых жытлаў у мужчынскія дамы. На ранняй стадыі родавага ладу іх функцыі выконвалі мужчынскія жытлы, ці «палавіны» агульнаабшчыннага жытла, дзе пражывала мужчынскае насельніцтва.

Перыяд дасягнення хлопчыкамі *падлеткавага ўзросту* характэрны дамінаваннем «культу сілы» падчас прывучэння маладых асоб мужчынскай палавой прыналежнасці да выканання агульнародавых забарон (табу) і звычайў племені. Ён суправаджаўся міжасобавым суперніцтвам самцоў-гамінідаў, падчас якога маладыя шляхам фізічнай сілы даказвалі свае правы на жанчын і дзяцей. Часта гэта вяло да збівання падлеткаў у мэтах прывучэння іх да табу асабліва на палавыя адносіны, што неаднаразова падкрэслівалі даследчыкі. Гісторык Ю.І. Сямёнаў, напрыклад, прыйшоў да высновы аб тым, што адной з ключавых матывацый з'яўлення ініцыяцый была «...неабходнасць збіцця юнакоў (што паступова стала традыцыяй з мэтай — В.П.) ...папярэджання парушэнняў (палавых забарон — В.П.) табу ...» [5, с. 305—308].

Адрозненне позняй стадыі родавага грамадства з пункту гледжання адносіны

да дзяцей характэрна: па-першае, рытуалізацыяй працэсу пераводу дзяцей мужчынскай прыналежнасці (хлопчыкаў) з жаночай «палавіны» жылга ў мужчынскую; па-другое, заменай «культу сілы» падчас надання хлопчыкам агульнаабшчынных правіл паводзін — культуам новых сацыяльна значных каштоўнасцей: разумовых, вопытна-ведавых, гутаркова-камунікатыўных, рэлігійна-ідэалагічных, абрадава-рытуальных і іншых; па-трэцяе, станаўленнем абраду ініцыяцыі у якасці формы грамадскага асэнсавання пераходу падлетка ў стан паўнапраўных дарослых грамадзян.

Калі адказваць на наступнае (сфармуляванае вышэй) пытанне пра накірункі таго вопыту, які з'яўляўся асновай зместу выхавання і адукацыі (і пачынаў лічыцца грамадствам у якасці важнага пасля дасягнення чалавецтвам пэўнай стадыі ў сваім развіцці), то ён ахопліваў тыя сферы сацыяльнага існавання, што ўключалі ў сябе забеспячэнне харчаваннем, грамадскія міжпалавыя ўзаемаадносінны, а таксама рытуальна-звычайную сферу.

Што тычыцца спецыфікі менавіта першабытна-абшчыннай формы перадачы (трансляцыі) грамадскага вопыту, то яна ўкладваецца ў два паняцці, якія характэрны для ранняродавага і познеродавага перыядаў эпохі першабытнасці. Адно з іх — «рытуальна-стэрэатыпная сутнасць» выхаваўча-адукацыйнага працэсу — характарызуе адносна раннюю стадыю ў гістарычнай эвалюцыі (гэнезісе) выхавання і адукацыі падрастаючых пакаленняў, а другое — «ініцыяцыі разам з перадыніцыяцыяй падрыхтоўкай» — адносіцца да перыяду познеродавай абшчыны і часоў разлажэння першабытна-абшчыннага ладу.

Рытуальна-стэрэатыпная сутнасць выхаваўча-адукацыйнага працэсу была абумоўлена спецыфікай сацыяльных узаемаадносін эпохі родавага ладу. «Родавая самасвядомасць (была — В.П.) выключна групавой самасвядомасцю — пісаў расійскі даследчык І.С. Кон — чалавек ... мог існаваць толькі ў непасрэдным узаемадзеянні з суродзічамі і ў думках не вылучаў сябе з радавога цэлага. Родавы лад не ведае ні асабістых правоў, ні асабістых абавязкаў. Не было ні індывідуальнай сям'і, ні правоў бацькоўства. Злачынства, здзейсненае любым членам роду, клалася і на ўсіх астатніх (успомнім хоць бы звычай радавой помсты)....» [6, с. 189]. Тое ж самае было і ў выхаваўча-адукацыйным працэсе. Асобны чалавек ніяк не вылучаўся з пункту гледжання яго адукацыі і выхавання. Грамадства перыяду родавага ладу мела абшчынна-калектыўны спосаб функцыяна-

вання. Яно здабывала прадукты харчавання, дзейнічала ў шлюбна-рэпрадуктыўнай сферы адпаведна ўстаноўленым звычайным нормам і табу, ажыццяўляла абрадавую дзейнасць.

Набыццё дзецьмі жыццёва неабходных ведаў (як, дарэчы, і прадстаўленне навыкаў форм жыццядзейнасці дзецям дарослымі прадстаўнікамі чалавечага грамадства) у гэты час яшчэ ішло немэтанакіравана. Яно адбывалася ў працэсе паўсядзённага жыцця, ва ўмовах непазнанага навакольнага свету. Дзеці ў той час яшчэ не пазіцыяніраваліся адносна сваіх біялагічных бацькоў. Яны мелі статус «агульнаабшчынных» для ўсіх членаў родавай супольнасці. Адбывалася гэта на фоне складвання парна-шлюбных палавых адносін і на матрыярхальнай сацыяльнай аснове.

Адзіная вядомая на той час форма мэтанакіраванага навучання і выхавання дзяцей (як, дарэчы, і дарослых грамадзян) рэалізавалася шляхам рытуальна-абрадавай дзейнасці. Перад тым як ісці на паляванне (ці ўдзельнічаць у іншай грамадска значнай справе), патрэбна было выканаць пэўны набор танцавальна-імітацыйных дзеянняў адпаведна прафесійнай накіраванасці. Ад гэтага (лічылася) залежыў поспех справы. Падчас названай рытуальна-абрадавай дзейнасці адбываўся агульнаграмадскі выхаваўча-адукацыйны працэс, які ўздзейнічаў і на дарослых, і на дзяцей адначасова.

Гэта, па сутнасці, азначала станаўленне грамадскага інстытуалізаванага выхаваўча-адукацыйнага працэсу. Адбывалася масіраванае псіхалагічнае ўздзеянне на дзіцячую свядомасць. Дарослыя танцавалі, выконваючы магічна-паляўнічыя рухі, выкрыквалі асобныя фразы ці сігналы трывогі, пераможныя гукі (выражэнне радасці і шчасця здабычай), або падавалі расчаравальныя сігналы [7]. Дзеці бачылі гэтыя дзеянні з маленства, адчувалі іх важнасць для існавання ўсёй абшчыны, верылі ў магію абрадаў і татэмістычна-фетышысцкую роднасць ранняродавай абшчыны з навакольнай прыродай і жывёльным светам. Яны вучыліся быць трывальмі, імкнуліся пераймаць дзеянні дарослых, імітуючы іх гукі жэсты, словы. Прычым навучанне ў працэсе выканання рытуальна-магічнай дзейнасці распаўсюджвалася не толькі на малых дзяцей ці падлеткаў. Усё першабытнае грамадства як бы ўдзельнічала ў своеасаблівым трэнінгу важнейшых форм жыццядзейнасці [8].

Спектакль з рэлігійна-містычным адценнем мог насіць не толькі характар перадапаляўнічага мерапрыемства. Розныя іншыя набыткі грамадства па стварэнні прылад працы, важнейшыя навыкі, здабытыя падчас збіральніцтва, прыёмы рыбалоўства

і інш., відаць, таксама маглі паўтарацца першабытнымі людзьмі на рытуальна-магічных ігрышчах. Усё гэта спрыяла захаванню аднойчы здабытых прыёмаў і метадаў жыццядзейнасці і забяспечвала іх трансляцыю як дарослым суабшчыннікам, так і падрастаючаму пакаленню.

Складанне ініцыяцый і перадыніцыяцыйнай падрыхтоўкі як найранейшай формы (экзаменавання і навучання падлеткаў) было характэрным для развітога перыяду родавага грамадства. На пытанне аб адпраўной кропцы ў працэсе станаўлення ініцыяцый максімальна каротка можна адказаць наступным чынам. Зараджэнне ініцыяцый як унікальнай формы спачатку экзаменавання, а пазней і як асноўнай традыцыйнай (перадшкольнай) формы выхавання і адукацый падлеткаў у перыяд пераходу іх з дзіцячай фазы свайго жыцця ў сацыяльна адказную (у стан і ў асяроддзе дарослых людзей) мела сваёй адпраўной кропкай перавод (выгнанне) дзяцей мужчынскай прыналежнасці насельніцтва (хлопчыкаў) з жаночай палавіны раннеабшчыннага жытла ў мужчынскую. Гэта адбывалася пасля дасягнення імі такой стадыі свайго развіцця калі яны пачыналі асэнсоўваць (разумець) адрозненні ў паводове мужчынскага і жаночага фізіялагічнага целаскладу, а таксама яго практычнае прызначэнне.

З таго часу, калі хлопчыкі пачалі цікавіцца спецыфікай жаночага цела, іх месцапражыванне павінна было змяніцца. Факт іх пераводу ў асяроддзе мужчын паступова набыў сваю звычайна-рытуальную спецыфіку і стаў звязвацца з новай стадыяй у сталенні дзіцячага арганізма, а значыць, і з пэўным наборам фізічных, разумовых і іншых, якасцей, якімі павінен быць валодаць падлетак. З гэтага часу грамадства пачало паступова выпрацоўваць той набор якасцей, які быў адпаведны пэўнаму ўзросту чалавека. І, вядома ж, пачало імкнуцца да дасягнення ўсімі дзецьмі адпаведнага ўзросту, вызначанага мінімуму фізічна-разумова-камунікатыўнай і іншай спеласці. Яны пачалі імкнуцца спачатку шляхам экзаменавання, а потым і паведамлення дзецям падчас перадыніцыяцыйнай падрыхтоўкі (падобнай на сучасныя формы навучання і выхавання) пэўных каштоўнасных парадыгмаў, накопленых грамадствам на той ці іншы гістарычны перыяд.

Калі каротка гаварыць пра ролю мужчынскіх (тайных) саюзаў ў станаўленні (гэнезісе) ініцыяцый, а значыць і ў працэсе станаўлення ўсяго выхаваўча-адукацыйнага працэсу эпохі родавага ладу, то трэба пачаць з адказу на пытанне «што такое мужчынскія саюзы і ў чым іх адрозненне ад яшчэ аднаго паняцця — мужчынскія дамы».

Адрозненне такіх важных для разумення гэнезісу, а значыць і ўсёй гістарычнай эвалюцыі выхаваўча-адукацыйнага працэсу з'яў (і адпаведна паняццяў) як «мужчынскія дамы» і «мужчынскія (тайныя) саюзы» ў тым, што мужчынскія дамы (яны, часцей за ўсё не мелі выгляду дамоў, асабліва на ранніх стадыях эвалюцыі) — гэта архаічныя месцы пражывання, сну, сацыяльных кантактаў (месцы знаходжання) мужчынскай паловы насельніцтва перыяду родавага грамадства, абумоўленыя пэўнай стадыяй (этапам) эвалюцыі грамадскіх шлюбна-палавых адносін [9]. Пры такіх умовах неўтаймаванасць палавых інстынктаў абмяжоўвала магчымасць сумеснага пражывання жаночай і мужчынскай частак насельніцтва.

Што тычыцца мужчынскіх саюзаў, тым больш тых, што мелі таемны характар, то гэта з'ява больш позняя перыяду [10, с. 84; 11; 12]. І яна была непасрэдна звязана з гэнезісам выхаваўча-адукацыйнай сферы дзейнасці першабытнага грамадства.

Калі глядзець з пункту гледжання храналогіі, то трэба заўважыць, што мужчынскія саюзы ўзніклі пазней, чым мужчынскія дамы. Апошнія вядомы з часоў пераходу ад праабшчыны да раннеродавых адносін (каля 40 тыс. г. да н.э.), у той час як саюзы ўзніклі на этапе развітога родавага грамадства (5—2 тысячагоддзе да н.э.), а асаблівы росквіт набылі падчас барацьбы за патрыярхат супраць матрыярхату.

Перапрычынай узнікнення мужчынскіх саюзаў была неабходнасць арганізацыі працэсу пераходу моладзі ў стан дарослых членаў грамадства. Менавіта мужчынскія супольнасці павінны былі арганізаваць факт пераводу хлопчыкаў-падлеткаў у стан сацыяльна адказных грамадзян і ў сувязі з гэтым пачалі фарміравацца пэўныя людзі (з мужчынскага асяроддзя) якія, відаць, мелі здольнасці, адпаведныя веды і навыкі, неабходныя для працы з моладдзю.

Пазней, пад уздзеяннем крызісу матрыярхату ў мужчынскіх саюзаў, якія ўжо мелі арэол «тайнай» арганізацыі, абумоўлены спецыфікай таемнасці ініцыяцыйнай абраднасці, з'явілася новая грамадская функцыя. Яны занялі месца разбуральнікаў аджыўшых матрыярхальных адносін. Самай апошняй са сфер дзейнасці, апагеем эвалюцыі мужчынскіх тайных саюзаў было выкананне імі функцый пераддзяржаўных органаў улады на стадыі гэнезісу грамадскіх палітычных функцый.

Тайныя саюзы поўнасцю кіравалі родавым грамадствам падчас яго разлажэння і ўзнікнення класаў. Фарміраванне эліты ранніх дзяржаў ішло таксама шляхам дыферэнцыяцыі членаў тайных саюзаў

і выдзялення патрыярхальнай знаці [13]. З асяроддзя тайных саюзаў выходзілі і гістарычна першыя, вызваленыя ад іншых грамадскіх заняткаў, выхавальнікі моладзі. Яны распрацоўвалі правілы правядзення ініцыяцый, ажыццяўлялі сакральна-містычную абраднасць, адбіралі комплекс сацыяльна значных ведаў і навыкаў якімі павінен быў валодаць неафіт. Фактычна тайныя саюзы фарміравалі змест выхаваўча-адукацыйнага працэсу.

Такім чынам, тайныя саюзы трымалі пад сваім патранатам выхаваўча-адукацыйны працэс эпохі разлажэння родавага грамадства, пабудаваны на ініцыяцыйнай абраднасці. Яны былі яго арганізатарамі, тэарэтычнымі распрацоўшчыкамі, кіраўнікамі і духоўнымі натхняльнікамі. Яны у значнай ступені менавіта за кошт абрадаў ініцыяцый, а значыць, і ўдзелу ў выхаваўча-адукацыйнай практыцы, набывалі выключнае палажэнне ў грамадстве на стадыі пераходу яго з першабытнага ў класавы стан.

У выніку сказанага вышэй можна зрабіць некалькі высноў:

- актуальнасць праблемы НДП «Гістарычны гэнэзіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу на беларускіх землях у дахрысціянскі перыяд», акрамя нераспрацаванасці важнага пытання сацыяльнай эвалюцыі насельніцтва краіны абумоўлена трывалым грамадскім і навуковым інтарэсам да згаданай праблематыкі, які узнік разам з абуджэннем цікавасці да гісторыі Беларусі ў сувязі з аднаўленнем яе дзяржаўнай незалежнасці.

- вывучэнне сучаснага этапу НДП «Формы і механізмы падрыхтоўкі дзяцей у эпоху родавага ладу (40 тыс. г. да н.э. — V ст. н.э.)» дазваляе сканцэнтравана ўвагу непасрэдна на ранняй стадыі ў станаўленні сацыяльна ўсвядомленых спосабаў выхаваўча-адукацыйнага працэсу;

- спецыфіка менавіта першабытна-абшчыннай формы падрыхтоўкі дзяцей заключалася ў станаўленні грамадска асэнсаванай перадачы сацыяльна значнага вопыту. За перыяд першабытнага ладу насельніцтва Беларусі змагло пераадолець велізарны бар'ер. Яно ажыццявіла пераход ад неўсвядомлена-інстытутнага (паўжывёльнага) формы перадачы вопыту, — да выхаваўча-адукацыйнага працэсу падростаючага пакалення, пабудаванага на аснове грамадскага асэнсавання (разумення) важнасці выхавання дзяцей і ўстанаўлення культуры «новых каштоўнасцей».

Першая была характэрна паўжывёльнымі метадамі: выгнаннем падлеткаў з жаночай палавіны жылга, збіваннямі-прывучэннямі

да розных табу (галоўным чынам навучання палаваму ўстрыманню) і панаванню культуры сілы ў абыходжанні з падлеткамі. На другой стадыі грамадска асэнсаванага выхаваўча-адукацыйнага працэсу панаваў культ новых каштоўнасцей, выражаны ў вопытна-ведавых, і разумова-камунікатыўных якасцях. У стварэнні, фактычна, грамадска-значымаснай выхаваўча-адукацыйнай парадыгмы, у якой паступова аформіліся паняцці: «змест» выхавання і «формы» выхавання;

- спецыфіка познеродавага перыяду выхаваўча-адукацыйнага працэсу характэрна адносна высокім узроўнем: а) разумення грамадствам неабходнасці перадачы вопыту новым пакаленням; б) існавання грамадскай традыцыі ініцыяцый. Апошняя мела дзве вызначальныя функцыі: «перадніцыяцыйная падрыхтоўка» (час паведамлення падлеткам пэўнай сумы грамадска-вопытных набыткаў чалавецтва) і непасрэдна «ініцыяцыі», што выконвала функцыю экзаменавання, а таксама служыла моцным асобна-фарміруючым фактарам у жыцці падлетка;

- яшчэ адной спецыфічнай рысай познеродавага перыяду эвалюцыі выхаваўча-адукацыйнага працэсу была дзейнасць тайных саюзаў. Іх члены былі першымі ў гісторыі вызваленымі ад здабытковага працэсу выхавальнікамі моладзі і арганізатарамі выхаваўча-адукацыйнага працэсу. Яны выконвалі адбор сацыяльна значных уменняў і навыкаў, якімі павінен быў валодаць паўнапраўны дарослы член грамадства; фарміравалі ініцыяцыйную абраднасць; арганізавалі перадніцыяцыйную падрыхтоўку падлеткаў, падчас якой ім перадавалася вопытна-ведавая і каштоўная парадыгма тагачаснай сацыяльнай супольнасці, абцяжараная спецыфікай мясцовага каларыту.

Геапалітычная дыслакацыя яе пражывання магла адбывацца у тых ці іншых прыродна-геаграфічных і кліматычных умовах (што ўплывалі на змест і формы адукацыі і выхавання), а таксама ў пэўным гістарычна абумоўленым тэрытарыяльным абшары (напрыклад на тэрыторыі сучаснай Беларусі).

Паралельна тайныя саюзы, з'яўляючыся паўнапраўнымі ўдзельнікамі грамадскага працэсу, прысвоілі сабе частку палітычных функцый дакласавага перыяду. Яны станавіліся барацьбітамі з аджыўшымі матрыярхальнымі структурамі. Пазней гэтыя саюзы сталі аднымі з арганізатараў пераддзяржаўных форм грамадскага кіравання эпохі ваеннай дэмакратыі [14].

Літаратура / References

1. Корнетов, Г.Б. Становление воспитания как общественного явления / Г.Б. Корнетов. — М.: НИИ ТИП, 1992. — 103 с.
Kornetov, G.B. Stanovleniye vospitaniya kak obshchestvennogo yavleniya / G.B. Kornetov. — M.: NII TIIP, 1992. — 103 s.
2. Морозов, В.В. Проблемы социализации личности как результат смены парадигмы / В.В. Морозов // ИСОМ. — 2012. — № 1. URL // [Электронный ресурс]. — 2014. — Режим доступа / <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sotsializatsii-lichnosti-kak-rezultat-smeny-paradigmy> (Дата доступа: 02.01.2014. — Время доступа: 16.00.
Morozov, V.V. Problemy sotsializatsii lichnosti kak rezultat smeny paradigm / V.V. Morozov // ISOM, 2012. — № 1 // [Electronic resource]. — 2014. — Mode of access: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-sotsializatsii-lichnosti-kak-rezultat-smeny-paradigmy>. — Date of access: 02.01.2014.
3. Пілецкі, В.А. Гэнезіс выхаваўча-адукацыйнага працэсу ў гісторыі Беларусі / В.А. Пілецкі. — Мінск: БДПУ, 2004. — 237 с.
Piletsky, V.A. Genezis vykhavaucha-adukatsynaga pratsesu u gistoryi Belarusi / V.A. Piletsky. — Minsk: BDP, 2004. — 237 s.
4. Пілецкі, В.А. Гэнезіс выхавання і адукацыі ў гісторыяграфіі XVIII—XX стст. / В.А. Пілецкі // Актуальныя праблемы новай і новай історыі Еўропы і США: матэрыялы Респ. навуц. канф., Мінск, 31 марта 2005 г. — Мінск: БДПУ, 2005. — 408 с.
Piletsky, V.A. Genezis vykhavannya i adukatsii u gistoryyagrafii XVIII—XX stst. / V.A. Piletsky // Aktualnye problem novoy i noveysey istorii Evropy i SShA: materialy Resp. nauch. konf., Minsk, 31 marta 2005 g. — Minsk: BDP, 2005. — 408 s.
5. Семенов, Ю.И. Как возникло человечество / Ю.И. Семенов. — М.: Наука, 1966. — 576 с.
Semenov, Yu.I. Kak vozniklo chelovechestvo / Yu.I. Semenov. — M.: Nauka, 1966. — 576 s.
6. Кон, И.С. Социология личности (Над чем работают, о чем спорят философы) / И.С. Кон. / Ред. Л. Блиников. — М., Политиздат, 1967. — 383 с.
Kon, I.S. Sotsiologiya lichnosti (Nad chem Rabotayut, o chem sporyat filosofy) / I.S. Kon. / Red. L. Blinnikov. — M., Politizdat, 1967. — 383 s.
7. Токин, Н. Первобытное искусство и тотемизм / Н. Токин // Атеист. — 1928. — № 24. — С. 27—39.
Tokin, N. Pervobytnoye iskusstvo i totemizm / N. Tokin // Ateist. — 1928. — № 24. — S. 27—39.
8. Спицын, А.А. Шаманские изображения / А.А. Спицын // Западное отделение русской и славянской археологии русского археологического общества. — СПб., 1906. — Т. 8. — Вып. 1. — С. 29—145.
Spitsyn, A.A. Shamanskiye izobrazheniya / A.A. Spitsyn // Zapadnoye otdeleniye russkoy i slavyanskoy arkheologii russkogo arkheologicheskogo obshchestva. — SPb., 1906. — T. 8. — Vyp. 1. — S. 29—145.
9. Трайде, Б. Дом Общественный / Б. Трайде // Свод этнографических понятий и терминов. Вып. 1.: Социально-экономические отношения и соционормативная культура / Под ред. академика Ю.В. Бромлея (СССР) и профессора Г. Штробаха (ГДР). — М.: Наука, 1986. — 240 с.
Trajde, B. Dom Obshchestvennyy / B. Traude // Svod etnograficheskikh ponyatiy i terminov. Vyp. 1.: Sotsialno-ekonomicheskiye otnosheniya i sotsionormativnaya kultura / Pod red. akademika Yu.V. Bromleya (SSSR) i professora G. Shtrobakha (GDR). — M.: Nauka, 1986. — 240 s. S. 49—51.
10. Мужские союзы // Большая Советская Энциклопедия. (В 30 томах). — Изд. 3-е. — Т. 17: Моршин — Никиш. — М. Советская Энциклопедия, 1974. — 616 с.
Muzhskiyе soyuzy // Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya (V 30 tomakh). Izd. 3-e. T. 17: Morshin — Nikish. — M. Sovetskaya Entsiklopediya, 1974. — 616 s.
11. Bittremieux, L. La société secrète des Bakhimba au Mayombe / L. Bittremieux. — Bruxelles, 1936.
12. Joset, P.E. Les sociétés secrètes des Homme-Léopards en Afrique Noire / P.E. Joset. — P., 1955.
13. Колесницкий, Н.Ф. К вопросу о раннеклассовых общественных структурах // Проблемы истории докапиталистических обществ. — Кн. 1. — М.: Наука, 1968. — 690 с.
Kolesnitskiy, N.F. K voprosu o ranneklassovykh obshchestvennykh strukturakh // Problemy istorii dokapitalisticheskikh obshchestv. Kn. 1. — M.: Nauka, 1968. — 690 s. S. 618—637.
14. Косвен, М.О. К вопросу о военной демократии / М.О. Косвен // Труды института этнографии. Новая серия. — Т. 54: Проблемы истории первобытного общества. — М.: АН СССР, 1960. — 457 с.
Kosven, M.O. K voprosu o voyennoy demokratii / M.O. Kosven // Trudy institute etnografii. Novaya seriya. T. 54: Problemy istorii pervobytnogo obshchestva. — M.: AN SSSR, 1960. — 457 s. S. 35-76.